

2. ГОТИЧНА АРХІТЕКТУРА В ЧЕХІЇ ТА МОРАВІЇ

Готика в Чехії та Моравії кінець 13- поч. 14 століття за правління королів із роду Пршемисловичів. Поява готичної архітектури в чеських землях припадає на пізній період влади третього чеського короля Пршемисла Отакара I. († 1230) з доволі великою затримкою у порівнянні з сусідніми центральноєвропейськими країнами (напр. каплиця св. Михайла в цистеріанському монастирі у франкському Ебраху). Із нового архітектурного стилю, який з'явився у на півночі Франції, в чеських землях, як і в інших частинах Європи, використовувалися тільки окремі готичні та конструкційні деталі, які власне використовувалися ще в романських (монастирський костел на Велеграді).

Ще за влади Пршемисла Отакара I було розпочато будівництво бенедиктинського монастирського костелу у Тршебічі. Тут були поєднані романські та готичні елементи.

За часів Пршемисла Отакара I. відбулася трансформація декількох більших місць поселень у процвітаючі середньовічні міста й одночасно почали з'являтися і нові міста (Брунтал, Унічов). У цей період розпочалась епоха великого заснування міст, кількість яких почала активно збільшуватись за часів правління Вацлава I.

Королева Констанція, вдова короля Пршемисла Отакара I, у 1233 р. заснувала монастир цистеріанок у Тішньові, де була і похована. За своїм стилем будівлі нагадують костел св. Михайла у Відні.

Також стиль монастиря у Тішньові вплинув на вигляд частини празького монастиря, засновницею якого була дочка Пршемисла Отакара I і королеви Констанції св. Анежки Чеської.

У період правління Пршемисла Отакара II († 1278) в Чехії та Моравії було засновано три десятки нових феодальних міст, нові міста з'являлися і в

Штірії та Австрії (ці території теж належали Пршемислу Отакару II.). У багатьох старіших містах проводилося інтенсивне будівництво (Кремс-ан-дер-Донау і Стеін на Дунаї). У містах виростали приходські церкви (Пісек, Колін, Коуржім та ін.), монастирі (Їглава, Ческе Будейовіце), фортифікаційні споруди, міські будинки. У південночеському місті Пісек, яке часто відвідував Пршемисл Отакар II, був зведений королівський замок, монастир та міст через річку Отаву.

1. Архітектура від початку правління Яна Люксембурзького до гуситських війн (1310–1419).

Період боротьби за чеський королівський престол, який розпочався після вбивства Вацлава III., останнього короля із роду Пршемисловичів, в Оломоуці 1306 р., закінчився 1310 р. перемогою Яна Люксембурзького, сина імператора Інджіха VII, який одружився із Елішкою, дочкою короля Вацлава II.

За правління Яна Люксембурзького поглибились культурні зв'язки чеських земель з Францією, які підтримувались тісними стосунками між династією Люксембургів та французьким королівським родом. Король Ян Люксембурзький велику частину свого життя провів поза межами чеських земель. Неуспішними були його спроби створити підданство в Італії, але, з іншого боку, вдалою була кампанія підкорення сілезьких князівств, яку закінчив Карл IV, син Яна Люксембурзького. Король заснував монастир картузіанців перед празькими стінами, який занепав уже на початку гуситської революції. Із королем Яном також пов'язують будівництво будинку *У Звону* на східному боці Староместської площі, фасад якого доповнює багатий декор зі статуй. Однак у порівнянні із минулими та наступними періодами королівська підтримка не відіграла такої великої ролі, як за правління королів із династії Пршемисловичів наступника Яна Люксембурзького, імператора Карла IV. Більш яскраво представлені інші особистості: вдова Вацлава II. Алжбета Рейчка († 1335), останній празький єпископ Ян IV. з Дражіц († 4. ledna 1343) чи Петр I з Рожмберка.

23 жовтня 1341 р. король Ян Люксембурзький наказав передавати десятину із прибутку діючих та майбутніх шахт з видобутку срібла на будівництво нових надгробків св. Вацлава та св. Віта і на будівництво нового хору і цілої церкви св. Віта на Празькому граді. 21 листопада 1244 р. у старому храмі св. Віта прийняв сан архієпископа перший празький єпископ Арношт з Пардубіц, після закінчення обряду у присутності короля Яна Люксембурзького і його синів Карла та Яна був закладений «перший камінь» нового кафедрального собору. Для будівництва головним архітектором був Авіньйону запрошений Матіаш з Аарасу, який працював на проектом аж до своєї смерті 1352 р. Під його керівництвом була побудована східна частина, за зразком французьких кафедральних соборів. Через складність проекту, тільки через чотири роки змогли знайти достойну заміну для Матіаша з Аарасу. Це був Петр Парлерш, син Індржіха Палерша з Коліна.

У цей період відбулися кардинальні зміни у самій концепції будівництва. На північній стороні була побудована «стара ризниця», яка має висунуті центральні камені у склепінні. По сусідству далі на захід виросла простора каплиця св. Зікмунда. Під керівництвом Петра Парлерше додали кафедральному собору св. Віта особливого вигляду, не притаманного французьким кафедральним соборам. Проект Петра Парлерше можна відзначити за його тогочасну креативність.

За правління Карла IV. змінився вигляд всієї Праги. 7 березня 1348 р. Карл IV. видав наказ про заснування Празького університету, наступного дня наказ про початок будівництва Нового Міста. На день св. Марка того ж року (26 березня) Карл IV. заклав «перший камінь» Нового Міста у Празі.

Одночасно із будівництвом кафедрального собору, Нового Міста, Карл IV. провів реконструкцію Вишеграду, розпочав будівництво у Старому Місті церкви Божої Матері перед Тином та Староміської ратуші із еркером.

Карл IV також заснував декілька замків, найвідомішим із яких є Карлштейн (1348 р.). У ньому зберігаль скарби Чеського королівства. Нові

замки будував і син Карла, його наступник Вацлав IV., добре зберігся до наших днів замок Точнік, який лежить між Прагою і Пльзнем.

Неповторним енкавом у різноманітні чеської архітектури за часів правління Люксембургів становлять родові маєтки Рожмберків на півдні Чехії. Тоді на їхніх землях були побудовані два великі замки – Дівочий Камінь (1349 р.) та Гелфенбург (1355 р.)

2. Пізня готична архітектура на чеських землях від кінця гуситських війн до кінця правління Ягелонців 1526 р.

Гуситська революція 1419-1436 рр. була періодом боїв та військових кампаній. Прага, яка до того часу належала до визначних мистецьких центрів Європи, втратила свої позиції. Відбувся кардинальний перелом, якщо йде мова про монументальну архітектуру. Тільки за правління Їржіго з Подебрад почався невеликий ріст у будівництві, яке можна вважати продовженням давньої традиції.

У період, коли чеською короною заволодів Владислав Ягелонський та приїхав до Праги, уже довгі десятиліття Празький град був порожнім і через це дуже занедбаний. Свою празьку резиденцію Владислав переніс до Королівського двору на околиці Старого Міста.

Владислав Ягелонський розпочав реконструкцію Празького граду, головним керівником будівництва став майстер Бенедикт Реїд, який найбільш ймовірно керував будівництвом нових фортифікацій.

Хоча його головним досягненням став *Владиславський зал* в королівському палаці, великі розміри якого доволі сміливо поєднані із специфічними арками, які він стилізував під квіти. Склепіння Владиславського залу – шедевральний зразок у своєму роді.

За Ягелонців була перебудована літня резиденція у Королівському заповіднику у Празі – Бубенеч і королівський замок Кржівоклат.

2. 1. GOTICKÝ SLOH

Stavělo se jím od poloviny 13. století do konce 15. století. Gotická architektura se rozvíjela ve třech fázích: raná gotika (druhá polovina 13. století), vrcholná gotika (14. století) a pozdní gotika (druhá polovina 15. století i později). První gotické stavby vznikaly pod vlivem západoevropských vzorů. Zřejmě nejstarší gotickou architektonickou památkou na našem území je první patro kaple sv. Erharda a sv. Uršuly v Chebu. Cheb ale v době vzniku této kaple ještě nepatřil k českému státu. Nej významnější památkou české rané gotiky je Anežský klášter založený sv. Anežkou r. 1233, který nyní po rozsáhlé rekonstrukci slouží jako obrazárna Národní galerie. Mezi důležité raně gotické stavby patří také Staronová synagoga postavená na konci 13. století obyvateli pražského ghetta. Synagoga patří k nejstarším Zachovalým synagogám v Evropě. Ze stejného období pocházejí dále klášterní kostel v Tišnově, farní kostely v Jihlavě, Písku a Kouřimi a kláštery ve Vyšším Brodu a Zlaté Koruně v jižních Čechách. Ukázkou světské rané gotiky jsou hrady Křivoklát, Zvíkov a Bezděz.

Na začátku 14. století významně ovlivnil české gotické stavitelství poslední pražský biskup Jan IV. z Dražic (1301-1344), kteří inicioval stavbu biskupského paláce na Malé Straně, kostela sv. Jiljí na Starém Městě a stavbu kláštera a mostu v Roudnici nad Labem.

Vrcholná gotika je spojena hlavně se jmény dvou významných stavitelů Matyáše z Arrasu a Petra Parlěře. První z nich, Francouz Matyáš z Arrasu (zemř. 1352), byl povolán do Prahy císařem Karlem IV., aby provedl gotickou přestavbu chrámu sv. Víta na Pražském hradě. Prvky jeho architektury nacházíme také v katedrále sv. Bartoloměje v Plzni a v kapitulní síni Sázavského kláštera. Po Matyášově smrti pokračoval ve stavbě chrámu sv. Víta jeho nástupce Petr Parlěř (zemř. 1399), pocházející z Gmtindu. Kromě celoživotní práce na katedrále se Petr Parlěř podílel na dalších významných stavbách své doby, jako byly kostel Všem svátých na Pražském hradě, chrám Panny Marie před Týnem, kostel sv. Bartoloměje v Kolíně, Parlěř stavěl i světské stavby, navrhl například stavbu Karlova mostu v Praze, Staroměstskou mosteckou věž nebo hrad Karlštejn. Z dalších památek vrcholné

gotiky na území Prahy, které nebyly bezprostředně ovlivněny oběma staviteli, jmenujme například Betlémskou kapli, klášter na Slovanech, dále nej starší Zachovalou univerzitní budovu na evropském kontinentě - Karolinum - nebo Staroměstskou radnici. Z mimopražských staveb si pozornost zaslouží Vlašský dvůr a kostel sv. Jakuba v Kutné Hoře, kostel sv. Jiljí v Třeboni, hrady Kokořín, Kost a Točník.

První významnou pozdně gotickou památkou byla Prašná brána. Na její stavbě se podíleli dva stavitelé Václav ze Žlutic a Matěj Rejsek z Prostějova. Matěj Rejsek (1445-1506) potom působil jako architekt v Kutné Hoře, kde stavěl chrám sv. Barbory, jehož základy byly položeny už ve 14. století synem Petra Parlěrc, Janem Parlěrem. Vystavěl také jeden z nejhezčích patricijských domů ve městě - Kamenný dům. Největší architektonickou osobností pozdní gotiky byl Benedikt Ried (zv. Rcjt, 1454-1534). Jeho hlavním působištěm byl Pražský hrad, kde zdokonalil opevnění a přestavěl královský palác. Nej významnějším jeho dílem je Vladislavský sál, kde použil slavné křížové klenby. Podílel se rovněž na dostavbě chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře a stavbě kostela sv. Mikuláše v Lounech.

Z české církevní architektury si pozdní gotika uchovala dominantní postavení ještě na konci 15. a po celé 16. století. V této době vznikly například kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mostě, kostel sv. Mořice v Olomouci nebo kostel sv. Jakuba v Brně. Pozdně gotická architektonická koncepce se uplatnila i při stavbě hradů Blatná, Rabí nebo Kunětická Hora v Cechách, Helfstejn a Perštejn na Moravě. V pozdně gotické době dostaly rovněž svou dnešní podobu radnice v Olomouci a v Brně. Pozdně gotické měšťanské stavby nacházíme kromě Prahy, Brna, Olomouce také v Plzni, Táboře, Českém Krumlově. Prachaticích, Jindřichově Hradci, Dačicích a Slavonicích.

Nejslavnější pražsky chrám i architektonické dílo v českých zemích - chrám sv. Víta - byl založen už v době sv. Václava. Později byl přestavěn za Vratislava 1. Jeho gotická podoba pochází ze 14. století (viz výše). Zcela dokončen byl až v roce 1929. Dokončovali jej architekti Josef Mocker (1835-1899) a Kamil Hilbert (1869-1933). V katedrále je mnoho památek: např. hrobky českých knížat a králů,

náhrobky\ chrámová okna, kaple sv. Václava, mozaika Poslední soud či největší česky zvon *Zikmund*.

Nejvyšší věž má kostel sv. Bartoloměje na náměstí Republiky v Plzni. Jeho věž je vysoká 103 m a poskytuje krásný rozhled po celém městě. Stejně vysoký obytný dům by měl 33 poschodí. Na stavbě věže můžeme pozorovat všechna tři vývojová období gotiky.

Mostecký pozdně gotický kostel Nanebevzetí Panny Marie, postavený v letech 1517-1549, byl v roce 1975 přemístěn kvůli těžbě hnědého uhlí z původního místa o 841 m. Celý objekt o hmotnosti 10 000 tun a rozměrech 60 x 30 m byl nejprve vyzdvižen na 58 podvozků a pak rychlostí 2,16 cm za minutu byl po 646 hodinách dopravě?: na své dnešní stanoviště.

Nejstarší zachovaný gotický kamenný most se jmenuje Jelení a nachází se v Písku. Byl postaven ze žulových kvádrů ve druhé polovině 13. století.

2.2. Gotika. Periodizace:

1. raná, přemyslovská gotika 13. stol.
2. vrcholná, lucemburská gotika 14. stol.
3. pozdní, jagellonská gotika 15. stol.

Raná, přemyslovská Čechy a Morava

Periodizace: 1. raná, přemyslovská gotika 13. stol.

2. vrcholná, lucemburská gotika 14. stol.
3. pozdní, jagellonská gotika 15. stol.

2.2.1. Raná, přemyslovská gotika 13. stol.

Počátky gotiky spadají do období krále Václava I. (1230-1253).

R. 1232 založení Havelského města v Praze, před r. 1234 založení prvního českého františkánského kláštera v Praze (Sv. Anežka – králova sestra a přítelkyně Sv.

Klára) R. 1240-60 benediktýnský kostel Sv. Prokopa v Třebíči (přechodný

románsko-gotický sloh). Cisterciácké hutě vybudovaly raně gotický klášter v

Předklášteří u Tišnova, v Oseku (kapitulní síň r. 1240), Velehrad (křížová chodba

před r. 1250), Plasy (patrová královská kaple). Cisterciáci stavěli chrámy bez věží,

s pravoúhlým závěrem, bez vnějšího opěrného systému, potlačovali snahu po odhmotnění a vertikalitě.

Za Přemysla Otakara II. (vládl 1253-1278) stála v čele uměleckého vývoje Jihlava, tehdy nejbohatší město v Čechách, díky stříbrným dolům. Cisterciácký sloh poznamenal minoritský (nejstarší klenutá mendikantská /žebравé řády/ basilika ve Střední Evropě) a dominikánský (síňové trojlodí) i kostel farní. Cisterciácká hut' postavila královské hrady Zvíkov i Písek, cisterciácké kláštery Vyšší Brod (založil Vok z Rožmberka r. 1259) a Zlatá Koruna (založil Přemysl Otakar II. r. 1263), královské hrady Křivoklát, Bezděz, Špilberk, šlechtický hrad Jindřichův Hradec a biskupský Horšovský Týn.

Za Václava II. (1283-1305) postavili cisterciáci zbraslavský klášter (pětilodní basilika zničená husity), sedlecký chrám u Kutné Hory .

Z městských kostelů je důležitý Sv. Bartoloměj v Kolíně (síňové trojlodí) a staronová synagoga v Praze (nejstarší zachovaná synagoga ve Střední Evropě z konce 13. stol.).

Anton Pilgram vytvořil v Brně portál radnice a kazatelnu ve Sv. Štěpánu ve Vídni. 13. stol. Počátky gotiky spadají do období krále Václava I. (1230-1253). R. 1232 založení Havelského města v Praze, před r. 1234 založení prvního českého františkánského kláštera v Praze (Sv. Anežka – králova sestra a přítelkyně Sv. Kláry).

R. 1240-60 benediktýnský kostel Sv. Prokopa v Třebíči (přechodný románsko-gotický sloh). Cisterciácké hutě vybudovaly raně gotický klášter v Předklášteří u Tišnova, v Oseku (kapitulní síň r. 1240), Velehrad (křížová chodba před r. 1250), Plasy (patrová královská kaple). Cisterciáci stavěli chrámy bez věží, s pravoúhlým závěrem, bez vnějšího opěrného systému, potlačovali snahu po odhmotnění a vertikalitě.

22. 2. Vrcholná lucemburská gotika

Její rozkvět nastal za vlády císaře Karla IV. (1346-1378)

1344 pražské arcibiskupství

1348 pražská univerzita

1356 Zlatá bula – první říšská ústava

1348 založil Nové Město pražské (největší město po Římu)

Začal stavět první gotickou katedrálu francouzského typu, chrám Sv. Víta – *Matyáš z Arrasu*. Postavil osm kaplí do výše triforia. Po jeho smrti (r. 1352) dokončil Petr Parléř chór se svatováclavskou kaplí, postavil Zlatou bránu a navrhl jižní věž. V chóru je síťová klenba. Arrasova huť postavila kostel na Karlově (gotická centrála po vzoru kaple v Cáchách), v Emauzích, na Sázavě (v obou obnovena slovanská liturgie – Evangelium Sv. Prokopa v Remeši).

Parléřova huť postavila kapli Všech svatých (Pražský hrad, přestavěna po požáru 1541)

- kamenný most (Karlův)
- staroměstskou mosteckou věž
- katedrální chóry Sv. Bartoloměje v Kolíně a Sv. Barbory v Kutné Hoře
- po vypuknutí husitských nepokojů dóm Sv. Štěpána ve Vídni .
- a dóm Sv. Alžběty v Košicích.

Karel IV. založil Karlštejn k ochraně říšských korunovačních klenotů, k reprezentaci a k odpočinku (kaple Sv. Kříže s obrazy Mistra Theodorika).

Lucemburská gotika vyvrcholila za Václava IV. (1378-1419) intimitou, kultivovaností, ornamentální zdobností (arkýře Staroměstské radnice a Karolina v Praze, hrad Točnick). Úsilí po jednotném, harmonickém a vyváženém prostoru (krásný sloh). Jihočeské dvoulodní chrámy (Miličín, Třeboň, Bavorov, Sv. Vít v Soběslavi). Síťové klenby, ovlivněné chórem Sv. Víta v Praze (Sv. Jiljí v Milevsku, Český Krumlov).

2. 2. 3. Pozdní jagellonská gotika.

Matěj Rejsek z Prostějova (1445-1506) navázal na parléřovskou tradici. Dílem je Prašná brána v Praze, Sv. Barbora v Kutné Hoře (hvězdová klenba chóru r. 1499), kašna v Kutné Hoře.

Benedikt Rejt (1454-1535) vytvořil Vladislavský sál (1487-1502), největší sál bez podpěry ve Střední Evropě (62x16x13m), kroužená klenba (renesanční okna a portály). Připojil jezdecké schodiště (klenba s přesekávanými žebry) a Ludvíkovo

křídlo na jižní straně paláce. V Kutné Hoře dokončil chrám Sv. Barbory (síňové trojlodí, kroužená klenba, stanová střecha).

2. ФОТОАЛЪБОМ 2.3. ГОТИКА